

Emlékezés Kotlán Sándor születésének 130., halálának 50. évfordulóján
Budapest, 2017. 10. 03.
Magyar Parazitológusok Társasága

Kotlán Sándor, a tudós parazitológus

Kassai Tibor előadása

Tisztelt Hallgatóim!

Rektor úr megnyitó szavaiból világosan áll előttünk, hogy Kotlán Sándor professzor olyan életművet hagyott az utókorra, amelyre joggal lehet büszke alma materünk és a magyar parazitológusok közössége. A kiemelkedő személyiségek életművének jelentésképződése azonban befejezhetetlen időbeli folyamat. Kotlán Sándor 50 évvel ezelőtt távozott az élők világából. Az óta hazánkban történt egy paradigmaváltás, lezajlott egy információ-robbanás, egy digitális forradalom, és zajlik a 4. ipari forradalom, amelynek legfőbb jellemzője a technikai és civilizációs változások hallatlanul felgyorsult üteme. Mai világunk tökéletesen megváltozott környezetében a jubilánssra való emlékezés perceiben óhatatlanul szembesülünk azzal a kérdéssel, hogy egyáltalán van-e még, s ha igen, mi a kotláni hagyaték érvényes üzenete az utódok ma élő generációi számára.

Kotlán Sándor morva szülőknek a ma Nyugat-Szlovákia területén fekvő Szomolány községben, 1887. július 14-én világra jött gyermeke, aki önérzetes magyar emberként halt meg életének 81. évében. Az ő személye tehát összekötő kapocs a valamikori Csehszlovákia területén élő népek és a magyarság között. Az édesapja Pálffy József birtokának megbecsült állatorvosa volt. 8 éves, amikor a Kotlán család 1895-ben elnyeri a magyar állampolgárságot, ekkor kerül ékezet a Kotlán névben szereplő a betű fölé. 1906-ban kezdi meg tanulmányait a budapesti Állatorvosi Főiskolán, ahol 1911-ben állatorvosi oklevelet szerez. Első munkahelye a Főiskola kórbonctani tanszéke, ahol a parazitológiát maga is aktívan és előszeretettel művelő kitűnő Rátz István professzor mellett kinyílik az érdeklődése a paraziták világa iránt.

Tudása és markáns személyisége tekintélyes helyet biztosít számára a tanári karban. 1929-ben, Európában az elsők között létrehozta az önálló parazitológiai tanszéket, amelynek 37 éven át, 79 éves korában történt nyugállományba vonulásáig a vezetője maradt. Neki megadatott, hogy 1921 és 1966 között, 45 éven át minden magyar állatorvos tőle tanulta a parazitológiát és 43 éven át az általános állattant is.

Életem nagy ajándéka, hogy friss állatorvosi diplomával a zsebemben 1952-ben aspiránsává fogadott, és 15 éven át, haláláig tanszéki munkatársa lehettem.

1944-ben jelenik meg a Parasitologia c. könyve, amelyből annak enciklopédikus tartalmi gazdagsága miatt nem volt ugyan könnyű a szigorlatra felkészülni, amely azonban nemzetközi viszonylatban is korának egyik legszínvonalasabb parazitológiai kézikönyve volt. Alma materünkben két alkalommal is betölti a dékáni tisztet (1947-1949 és 1951-1952). 1960-ban megjelenik a német nyelvterületen is hiánypótló német nyelvű Helminthologie c. könyve. Ebben az évben létrehozta a parazitológiai tanszék helmintológiai kutató laboratóriumát, amelynek, rajtam kívül, rövidebb-hosszabb ideig munkatársa volt Holló

Ferenc, Varga István, Szepes Géza, Fok Éva, Takáts Csilla, Redl Péter, Farkas Róbert és Sréter Tamás. 1964-ben a kezdeményezésére megalakul a Magyar Parazitológusok Társasága, amelynek 4 évig Ő az első elnöke, majd első tiszteletbeli elnöke.

Egy sikeres tudományos pálya megvalósításához a tehetség, a szorgalom és a kitartáson kívül szükség van a szerencsére is. Kotlán Sándor abban az időben kezdte meg pályafutását, amikor a XIX. század első évtizedeiben a parazitológia javarészt zoológusok által művelt, az élősködők faunisztikai, morfológiai, taxonómiai aspektusaival foglalkozó leíró tudomány volt. A század közepe táján erősödik meg az a felismerés, hogy a gazda-parazita kapcsolat olyan életközösség, amelyben a parazita többé-kevésbé kárára van a gazdaszervezetnek. Vizsgálatainak első szakaszában Kotlán is faunisztikai kutatásokkal foglalkozik, a lovak vastagbélférgesének, majd a baromfi coccidiumainak új fajait írja le. Érdeklődése azonban csakhamar a paraziták fejlődéstani sajátosságai és kórtani hatásai felé fordul. Személyében szerencsésen társul a paraziták kórtani hatását kritikusan értelmezni tudó patológus állatorvos, a zoológus és a parazitás bántalmak járványtani viszonyait áttekinteni képes ökológus szemlélete. Kutatási eredményeinek számbavételére egy emlékbeszéd keretei között sajnos nincs lehetőség. Egy dolgot azonban szeretnék elmondani. Egy időben fertőzéses kísérleteket végzett a sertés gyomorférgessége (hyostrongylosis) és gócos vastagbélférgessége (oesophagostomosis) kórfejlődésének vizsgálatára. E kísérletei során elsőként figyelt fel a lárvafejlődés hisztotróp szakaszának esetenként szabálytalanul hosszú időre való meghosszabbodására. E vizsgálatai alapját képezték a nematoda fejlődésment megszakított fejlődés, vagy hypobiosis néven elnevezett sajátossága felismerésének, ami ma már fontos tankönyvi tétel. Ezek az eredményei abban az időben születtek, amikor 1948-ban útjára indult az Acta Veterinaria Hungarica, amelynek Kotlán lesz a főszerkesztője. Habár jól tudja, hogy jóval nagyobb publicitást jelentene eredményeinek valamelyik vezető nemzetközi parazitológiai szaklapban való közzététele, mégis fontosabbnak ítéli, hogy közleményeivel is az új lapot támogassa. Tapasztalnia kellett, hogy emiatt e fontos közleményeinek a visszhangja messze elmaradt a megérdemelttől.

Összefoglalóan megállapítható azonban, hogy Kotlán Sándor a protozoológia, a helmintológia és az arachnoentomológia területére is kiterjedő kutatásaival és értékes eredményeivel aktívan részt tud venni abban a folyamatban, amikor a parazitológia a korábbi leíró státusából az orvos és az állatorvos gyógyító munkájához segítséget nyújtani képes önálló biológiai, klinikai tudománnyá válik. Munkásságának elsősorban ez ad hazai és nemzetközi jelentőséget. Ő a hazai modern parazitológiai tudomány megalapítója.

Milyen volt Kotlán Sándor emberi, tudósi és tanári habitusa? A választ segíti megérteni Zimmermann Ágoston akadémikusnak, az anatómia nagy tekintélyű professzorának az a levele, amelyben 1946. július 25-én üdvözölte Kotlán professzort abból az alkalomból, hogy az MTA levelező tagjává választották.

„Bensőséges nagy örömmel és mélyen átérzett őszinte nagybecsüléssel sietek kifejezést adni legmelegebb szerencsekívánataimnak, amikor a Magyar Tudományos Akadémia tegnapi ülésén egyhangúlag tagjai sorába választott Téged. Jól megérdemelt méltó elismerése ez annak az önzetlen, becsületos, komoly, értékes, csendes, kitartó munkásságnak, melyet igazi hivatottsággal, nagy akaraterővel, csüggedés nélkül a tudomány szeretete által áthatva évtizedek óta folyatsz világviszonylatban is nagyra becsült Főiskolánk javára és dicsőségére.

(...) A magyar tudományosság legmagasabb illetékes értékelője ez alkalommal olyan tudósnak eredményekben gazdag munkásságát ismerte el, akinek egész valója, egyénisége elmerült, felolvadt tudományos működésében, akinek ambícióját teljesen kielégítette a tudományos kutató munka, akiben megvan a nagy tudású, lelkiismeretes, higgadt ítéletű, tisztalátású, józanfejű, céltudatos erős egyéniség, az alapos tudós minden attribútuma.”

E sorok arról is tanúskodnak, hogy abban az időben a tanári kar tagjai figyelemmel kísérték egymás tevékenységét, tisztelettel viseltettek egymás iránt, és megbecsülésüknek kifejezést is adtak.

Tíz évvel ezelőtt, születésének 120 éves évfordulójára jelent meg Kotlán Sándor élete és munkássága c. monográfiám. A könyv megjelenése után több kollégától kaptam Kotlán professzorhoz fűződő emlékeiket felelevenítő leveleket, köztük dr. Fehér József ny. megyei főállatorvostól is, akinek a 2007. nov. 12-én kelt leveléből, Kotlán habitusának a jellemzésére idézem most a következő részletet.

„Sajnálom, hogy nem jelentkeztem annak idején a következő epizóddal, amely tökéletesen kifejezte Kotlán professzor úr magatartását. 1953. március 5-én meghalt Sztálin. A következő napon minden első órát adó előadónak meg kellett erről emlékeznie. Nálunk az I. évfolyamon professzor urat érte ez a megtiszteltetés. Bejött. Állva fogadtuk, intett a katedráról, hogy üljünk le. Kihúzott tartásával közölte: Meghalt. Ezután jobbra fordult, s hatalmas, lassú léptekkel tett három lépést, majd visszafordult, megállt középen, enyhén előre hajolt, a katedrara tette mind a két kezét, s azt mondta: Sztálin. S ekkor balra fordult megismételte a három hosszú lépést, visszafordult, megint enyhén előre dőlt középen s a fentiekhez hozzátette: Generalisszimusz. Most egy helyben állva tartott előre vetett tekintettel egy pár másodperces szünetet s proponálta, hogy egy perces néma felállással adózzunk emlékének. Ezután intett, hogy üljünk le s már mondta is a magáét, hogy a coelenteráták... Más évfolyamokon órás megemlékezések is voltak.” Kotlán tehát három szóval emlékezett meg Sztálin haláláról, de ez a három szó 50 év után is ilyen eleven képszerűséggel maradt meg tanítványai emlékezetében.

Ez az epizód is igazolni látszik a nagy magyar fizikus, Eötvös Loránd szavainak fontosságát, aki azt mondta, hogy: „Az egyetem színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg. Az egyetemi kérdés mindenekelőtt személyi kérdés, amely mellett a szervezetére, szabályaira vonatkozó kérdések csak másodlagosak”.

Kotlán nem volt lebilincselő előadó, nem volt kiváló szervező, nem volt barátkozó természetű ember, de magabiztos és szuggesztív volt. Baráti köréhez tartoztak azok a tanártársak, akik vele együtt a Fejér megyei Kulcs községben alakították ki a maguk hétvégi pihenőhelyét. És jó barátja volt Kovács Jenő farmakológus professzor, akivel gyakran együtt fogyasztották el az ebédjüket a Keleti pályaudvar restijében. Mi tette hát személyét sikeressé, mindenki által tisztelté és megbecsülté? A magyarázat fontos elemei Kotlán különleges személyiségében, feddhetelen jellemében, szuggesztivitásában keresendők, aminek hatása alól nem vonhatta ki magát, aki vele érintkezésbe lépett. Puritán ember volt, nem kedvelte az ünneplést, a hangzatos frázisokat. Nem engedett maga körül személyi kultuszt kialakulni. Tekintélyt parancsoló, férfias, komoly tudós habitusa volt, ami azonban érző, a bajba jutottakon mindig segíteni kész, nemes szívet takart.

Élete során számos magas kitüntetésben és elismerésben részesült. 64 éves, amikor 1951-ben az Akadémia rendes tagjává választják, ekkor kitüntetik a Kossuth-díjjal is. 75 éves korában pedig az Állatorvostudományi Egyetem a díszdoktorává avatja. Ugyanakkor meg kell mondani azt is, hogy Kotlán Sándor kedvezőnek a legkevésbé sem mondható körülmények között érte el hazai és nemzetközi elismeréssel fogadott kutatási eredményeit. Sokszor nélkülöznie kellett a munkájához igényelt és megérdemelt anyagi támogatást.

1965-ben lehetőségem nyílt egy 10 hónapos nagy-britanniai tanulmányútra. Idézni szeretnék Kotlán professzornak egy hozzám küldött, 1965. július 9-én kelt leveléből.

„Nagy érdeklődéssel olvastam mindazt, amit glasgow-i tartózkodásának első 4 heti tapasztalatairól írt. Mindenesetre úgy látom, (...) hogy mi teljesen elmaradtunk a világtól s valódi kutatómunkát csak nagy, nem ritkán le nem győzhető nehézségek között tudunk folytatni. Ez vonatkozik pl. arra, hogy elektronmikroszkópos vizsgálatokat szerettem volna a piroplasmákkal végezni, azonban itt már tavalyi ígéretések ellenére, az idén sem tudtam ilyenekre vállalkozni, egyszerűen teljes támogatás híjján. Az embernek természetesen el is megy a kedve bármilyen kutatómunkától, sőt tevékenységtől s ezért már kértem is nyugdíjaztatásomat.” Elfáradt a munkafeltételekért folytatott harcában. Emlékezzünk Klebelsberg Kuno figyelmeztető szavaira: „Az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságaikat, mi magyarok gyököt igyekszünk vonni belőlük”.

Kotlán professzor végül is 1966-ban, 79 éves korában ment nyugdíjba. Egy évvel később, budai otthonában, egy váratlanul rátört szívhalál elragadta az élők sorából.

Kotlán Sándor életműve és szellemi hagyatéka nem csak a parazitológusok öröksége. A professzori kollégium az 50 éves Kotlán Sándort kéri fel 1937-ben, hogy írja meg a hazai állatorvos tanintézet történetét: 1941-ben jelent meg az A magyar állatorvosképzés története 1787-1937 c. könyve, s a 150 éves múlt feldolgozásával etalon értékű agrártörténeti művet hagyott az utókorra. 25 évvel később megjelent az A magyar állatorvosképzés 175 éves múltja c. írása is.

Nagyon jelentős az állatorvosi szaklapok szerkesztőjeként végzett munkássága is. Az ő dolgozószobája adott otthont 15 évig az Állatorvosi Lapok, majd további 6 évig a Magyar Állatorvosok Lapja szerkesztőségének. Továbbá 1948. évi megalapítása után haláláig, 19 éven át főszerkesztője volt az Acta Veterinaria Hungarica c. idegen nyelvű lapunknak is, ahol hasznos segítő társra talált a technikai szerkesztő feladatait ellátó Kobulej Tibor professzor személyében. Igényessége és szigorú szerkesztői ars poeticán alapuló munkája meghatározó jelentőségű volt a modern, magyar állatorvosi szaknyelv kialakulásában. A Parasitologia Hungarica megjelenését 1968-ban már nem érthette meg: a lap első száma Kotlán akadémikus halálhírét közölte a nagyvilággal.

A Magyar Parazitológusok Társasága igyekszik méltóképpen kezelni Kotlán emlékét és szellemi hagyatékát. Tíz évvel a halála után, 1977-ben került sor egy síremlék felállítására a Farkasréti temetőben. Dr. Kávai Annamária kolleganőnk, Kotlán Sándor szeretett unokahúgának és örökösének a 2014-ben bekövetkezett halálával új szakasz kezdődött a síremlék történetében. Kávai doktornő ugyanis meghagyta, hogy az ő halála után a sírkőre

fel kell vinni a Kotlán által kedvelt Tacitus idézetet, amelyet ő maga is elhelyeztetett édesapjának és saját feleségének a sírkövére. Az örökös, dr. Horváth Irén kolleganő teljesítette Kávai Annamária végakarátát. A közelmúltban helyreállított síremléken megjelent Kávai Annamária neve is, a hátoldalán pedig olvasható a latin Tacitus idézet, magyarul: „Ha van valamilyen hely jámbor lelkek számára, ha – mint a bölcsek tanítják – a testtel együtt nem lobbannak ki a nagy lelkek, pihen békében”.

Századik születésnapján, 1987-ben Kotlán Sándor fejszobrát avattuk fel az egyetem parkjában (Török Richard alkotása). 2005-ben az MPT megalapította a Kotlán Sándor-díjat. 2007-ben megjelent a Kotlán Sándor élete és munkássága c. könyv. Ekkor szerveztünk egy emléktúrát is Kotlán születési helyére, a szlovákiai Szomolányba. 2008-ban a kari könyvtárban létrejött a Kotlán Sándor-archívum. Itt említem meg, hogy tavaly sor került Kulcs község egyik közterületén, Kotlán Sándor új mellszobrának a felavatására. Végül, az idén került sor a parazitológiai és állattani tanszéken, dr. Horváth Irén segítségével köszönhetően a Kotlán relikviáival berendezett Kotlán emlékszoba megnyitására.

Tisztelt hallgatóim! Az előadásom bevezetőjében feltett kérdésre – Miben áll a kotláni hagyaték érvényes üzenete a pályatársak mai generációi számára? – nem adható általános érvényű válasz. Az Ő példája nem utánozható és nehezen is követhető. Kotlán professzor emlékéhez való viszonyát az életmű minden örökösének magának kell meghatározni. A kikezddhetetlen erkölcsi tartás igénye, az értékek megbecsülése, a minőségre, tökéletességre való törekvés, valamint a szakma ismerete, szeretete és alázatos szolgálata azonban vitathatatlanul olyan kotláni normatívumok, amelyek a jelen és a jövő társadalmának csak hasznára válhatnak.